

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA
CİNAYƏT YOLU İLƏ ƏLDƏ EDİLMİŞ PUL VƏSAİTLƏRİNİN
VƏ YA DİGƏR ƏMLAKIN LEQALLAŞDIRILMASINA VƏ
TERRORÇULUĞUN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNƏ QARŞI MÜBARİZƏ
SAHƏSİNDƏ**

MİLLİ RİSK QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2015-2021

MRQ prosesi barəsində ümumi məlumat

FATF-ın 2012-ci ilin fevralında yenilənmiş tövsiyələrinə əsasən PL/TMM sahəsində MRQ-nin həyata keçirilməsi beynəlxalq standart kimi qəbul edilmişdir.

FATF-ın 1-ci Tövsiyəsində qeyd edilir ki, dövlətlər tərəfindən: (i) PL/TM riskləri müəyyən edilməli, qiymətləndirilməli və başa düşülməli, (ii) PL/TM risklərinin effektiv məhdudlaşdırılmasını və resursların effektiv bölgüsünü həyata keçirmək üçün müvafiq orqan və ya mexanizmin yaradılmalı və (iii) resursların bu risklərin effektiv surətdə aradan qaldırılmasına və ya azaldılmasına imkan verən risk əsaslı yanaşmanın tətbiqi təmin edilməlidir. MRQ-nin həyata keçirilməsində əsas məqsədlər:

- PL/TMM üçün sərf olunan resursların effektiv bölgüsündə və həyata keçirilmiş tədbirlərin aşkar edilmiş risklərə uyğunluğunun təmin edilməsində hökumətə yardım etmək;
- ölkədə PL/TM riski doğuran sektorların və fəaliyyətlərin müəyyən edilməsi;
- hökumətin buna adekvat reaksiya göstərməsi, müəyyən edilmiş risklərin azaldılması və ya tam aradan qaldırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

MRQ PL/TMM resurslarının optimal bölgüsü üçün prioritet istiqamətləri müəyyən edir. Belə ki, resurslar ölkədə birbaşa olaraq yüksək risk səviyyəsinin aşkar edildiyi sahələrə yönəldilməlidir. Azərbaycan hökuməti PL/TMM sahəsində beynəlxalq standartlara uyğun olaraq milli səviyyədə risk qiymətləndirilməsinin aparılmasına start verməklə yüksək siyasi iradə nümayiş etdirmişdir. Belə ki, PL/TM riskləri sahəsində ilk dəfə 2014-2015-ci illərdə MRQ həyata keçirilmişdir və bu prosesdə aidiyyəti dövlət orqanlarının, habelə özəl sektorun nümayəndələrinin iştirakı təmin edilmişdir. Qiymətləndirməyə dair 2015-ci ildə dərc olunmuş hesabatla əsasən təhlil olunan dövr üçün ölkədə PL ilə bağlı risk səviyyəsi orta olaraq müəyyən olunmuşdur. Hesabatda törədilməsi nəticəsində gəlir əldə edilən cinayətlər arasında əsasən vergidən yayınma, korrupsiya, qaçaqmalçılıq və insan alveri cinayətləri qeyd olunmuşdur. MRQ prosesində təhlil olunan sahələr arasında PL/TM riskləri baxımından daha yüksək risk daşıyan sahə olaraq bank və qeyri-maliyyə institutları və peşəkarları sektorları müəyyən olunmuşdur. Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar ölkə riskləri əsasən müvafiq sahə üzrə qanunvericilikdə olan boşluqlar səbəbindən yüksək olaraq qiymətləndirilmişdir.

2015-ci ilin MRQ üzrə ölkə hesabatının nəticələrinə əsasən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 18 noyabr tarixli Sərəncamı ilə "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dair 2017-2019-cu illər üçün Milli Fəaliyyət Planı" qəbul olunmuşdur. Milli Fəaliyyət Planında yer alan tapşırıqların icrası aidiyyəti dövlət qurumları – hüquq mühafizə və PL/TMM üzrə nəzarət orqanları, maliyyə monitorinqi orqanı və digər aidiyyəti dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilmişdir. Bundan əlavə 2015-2020-ci illərdə ölkədə qəbul edilmiş müxtəlif strateji fəaliyyət planları və sənədlər də PL/TMM sistemində institusional və struktur xarakterli islahat tədbirlərinin həyata keçirilməsini əhatə etmişdir.

FATF Tövsiyələrinə uyğun olaraq ölkələr tərəfindən PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi dövrü olaraq yenilənməli və müəyyən edilmiş yeni risk mənbələrinə uyğun olaraq resursların effektiv bölgüsü təmin edilməlidir. Azərbaycan Respublikasının

PL/TMM sistemi üzrə ikinci MRQ-nin həyata keçirilməsinin hüquqi əsasını Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 21 oktyabr tarixli 404 nömrəli Qərarı təşkil etmişdir. Sözügedən Qərara əsasən ölkədə PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi prosesinin dövrü olaraq həyata keçirilməsi məqsədilə səlahiyyətli dövlət orqanlarının yüksək rəhbərlik səviyyəsində təmsil olunduğu Koordinasiya Şurası yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Baş nazirinin müavininin rəhbərlik etdiyi və fəaliyyəti üzrə əlaqələndirici səlahiyyətli orqanın Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin olduğu Koordinasiya Şurası aşağıdakı qurumlardan ibarətdir:

1. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi
2. Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi
3. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi
4. Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi
5. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi
6. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti
7. Azərbaycan Respublikasının Xarici Kəşfiyyat Xidməti
8. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sərhəd Xidməti
9. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi
10. Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu
11. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi
12. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
13. Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi
14. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
15. Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası
16. Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası
17. Azərbaycan Respublikasının Milli Depozit Mərkəzi
18. Azərbaycan Banklar Assosiasiyası
19. Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyası
20. Azərbaycan Fond Bazarı İştirakçıları Assosiasiyası

Ötən qiymətləndirmə prosesində olduğu kimi ikinci MRQ çərçivəsində də Dünya Bankı tərəfindən hazırlanmış müvafiq metodologiyadan istifadə edilmişdir. Lakin ötən qiymətləndirmədən fərqli olaraq cari MRQ prosesində istifadə edilən yenilənmiş metodologiya PL/TMM sistemi üzrə daha geniş kəmiyyət və keyfiyyət xarakterli təhlillərin aparılmasına imkan vermişdir.

Bundan başqa Koordinasiya Şurasının 2020-ci il 25 dekabr tarixində keçirilmiş iclasının yekununda cari MRQ prosesinin həyata keçirilməsi məqsədilə yuxarıda sadalanan qurumların nümayəndələrinin təmsil olunduğu 5 işçi qrupu formalaşdırılmışdır:

- Təhdidlərin təhlili qrupu
- Milli zəifliklərin qiymətləndirilməsi qrupu
- Bank sektoru üzrə zəifliklərin qiymətləndirilməsi qrupu
- Digər maliyyə institutları üzrə zəifliklərin qiymətləndirilməsi qrupu
- Qeyri-maliyyə institutları və peşəkarları üzrə zəifliklərin qiymətləndirilməsi qrupu

Qiymətləndirmə prosesi çərçivəsində işçi qrupları tərəfindən zəruri sorğu anketləri hazırlanmış, məlumatlar toplanılmış və təhlil edilmiş, müxtəlif tematik təhlillər aparılmış, habelə aidiyyəti dövlət orqanları ilə müzakirələr və işçi görüşlər keçirilərək

makrosəviyyədə və müxtəlif sektorlar üzrə mövcud və potensial PL/TM riskləri qiymətləndirilmişdir.

MRQ çərçivəsində təhlillər işçi qrupları tərəfindən hazırlanmış sorğu anketlərinə təqdim edilən məlumatların emalı, aidiyyəti qurumlarla müsahibələr və müzakirələr üzrə əldə olunan qənaətlərin ümumiləşdirilməsi, habelə ictimaiyyətə açıq məlumatlar əsasında aparılmışdır. 2015-ci ildə aparılan MRQ-dən fərqli olaraq bu qiymətləndirmədə əsasən Azərbaycanın PL/TMM sisteminin effektivlik göstəricilərinə daha çox diqqət ayrılmışdır.

MRQ üzrə təhlillərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və beynəlxalq təcrübədən faydalanılması məqsədilə Maliyyə Monitorinqi Xidməti ilə Dünya Bankı, Avropa Şurası və ABŞ-ın Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi arasında sıx və geniş spektrli əməkdaşlıq qurulmuşdur. Bu xüsusda yuxarıda sadalanan işçi qruplarında yer alan dövlət qurumlarının və özəl sektorun nümayəndələri üçün PL/TMM sahəsində tanınmış ekspertlərin iştirakı ilə bir sıra təcrübə və metodoloji təlimlər və müzakirələr təşkil edilmişdir.

MRQ üzrə təhlillərin yekunu olaraq gəlir əldə edilən predikativ cinayətlərin doğurduğu daxili və xarici təhdidlər, eləcə də sahəvi və ümumilikdə milli mübarizə potensialı üzrə bir sıra zəifliklər müəyyən edilmişdir. Nazirlər Kabinetinin 404 nömrəli Qərarına uyğun olaraq milli səviyyədə aşkar edilmiş təhdid və zəifliklərin aradan qaldırılması və ya azaldılmasını ehtiva edən strateji hədəflərin icrası məqsədilə milli fəaliyyət planının hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

MRQ-nin əsas nəticələri

PL/TMM sahəsində cari təhdidlərin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsasən *(i)* vergi və əlaqəli cinayətlər, *(ii)* korrupsiya, *(iii)* narkotik vasitələrinin qanunsuz dövriyyəsi və *(iv)* qaçaqmalçılıq ölkədə PL üçün yüksək risk doğuran predikativ cinayət kateqoriyalarını təşkil edir. Digər cinayətlərlə müqayisədə bu növ cinayətlər nəticəsində vurulmuş ziyanın və əldə edilmiş qeyri-legal gəlirlərin həcmi yüksəkdir. Yüksək risk kateqoriyasına aid olan vergi ödəməkdən yayınma və korrupsiya cinayətləri əsasən daxili təhdid, qaçaqmalçılıq və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi isə xarici təhdid mənbələri kimi çıxış edir.

MRQ çərçivəsində 2015-2020-ci illərdə istintaqı aparılmış mürəkkəb sxemli vergidən yayınma və korrupsiya cinayətlərinin təhlili PL cinayəti üçün əsas qeyri-legal vəsait bazasının vergi və korrupsiya ilə əlaqəli cinayətlərdən bəsləndiyini göstərir.

Xarici təhdidlərə gəldikdə isə ən əhəmiyyətli təhdid faktoru kimi xüsusilə bəzi region ölkələrindən qaynaqlanan narkotik vasitələrin dövriyyəsi və bu məqsədlə Azərbaycan ərazisindən tranzit kimi istifadə çıxış edir. Belə ki, UNODC-nin 2021-ci il hesabatında əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi göstərilmişdir ki, Azərbaycan narkotik ticarət yolunun əsas hissəsini təşkil edən Transqafqaz nəqliyyat yolunun üzərində yerləşir. Aparılan araşdırmalar və beynəlxalq hesabatlarla əsasən qeyd etmək olar ki, tranzit keçid kimi Azərbaycandan istifadə edilməklə dövriyyədə olan narkotik vasitələrin ölkəyə ilkin giriş ölkəsi İran və əsas mənsə ölkəsi isə Əfqanıstandır.

UNODC-nin məlumatına əsasən Azərbaycandan heroin adətən ya Rusiyadakı bazarlara, ya da Gürcüstana, daha sonra isə Qara dənizdən keçirilərək Qərbi və Mərkəzi Avropa bazarlarına aparılır. Gürcüstan hökumətinin verdiyi məlumatda bildirilir ki, 2018-ci ildə ölkəyə daxil olan heroinin 70%-i Azərbaycandan keçirilmişdir. 2018-ci ildə

Rusiya bazarında aşkar edilən heroinin 40%-nin Azərbaycandan keçirilərək Rusiya ərazisinə gətirildiyi müəyyən edilmişdir. Bu cür yüksək rəqəmlər qeyd olunan istiqamətdən Azərbaycan üçün çox ciddi təhdid faktorlarının mövcudluğunun göstəricisidir.

Bu sahədə digər əhəmiyyətli təhdid faktoru yeni texnologiyalardan və məsafədən bank məhsullarından istifadə edən narkotik ticarəti üzrə region dövlətlərinin ərazisində yerləşən və idarə edilən cinayətkar birliklərdir. Belə ki, qonşu dövlətlərin ərazisindən idarə edilən cinayətkar birliklər vahid idarəetmə mərkəzi yaradaraq bir-birini tanımayan yüzlərlə insanı cinayətin törədilməsinə cəlb etmiş və sonradan əldə edilmiş külli miqdarda vəsaitləri müxtəlif üsullarla, bank sistemindən istifadə etməklə və ya kriptovalyuta ilə ölkədən çıxarmışlar. Müştəri uyğunluğu tədbirləri üzrə risk əsaslı yanaşma tam tətbiq edilmədiyi üçün bank məhsulları narkotik vasitələrinin satışının həyata keçirilməsi məqsədilə asanlıqla sui-istifadə istifadə edilə bilər. Qeyd edilən zəiflik, həmçinin müvafiq sahədə qanunvericiliyin dəqiq tənzimləmə əsasının formalaşdırılmaması, habelə qanunvericiliyin tətbiqinə dair nəzarət və maliyyə monitorinqi orqanı tərəfindən banklara təlimat xarakterli istiqamətverici sənədlərin təqdim edilməməsi ilə izah edilə bilər.

Bununla belə, Azərbaycan ərazisi tranzit olmaqla keçirilən və son məntəqəsi müxtəlif ərazilər olan narkotik vasitələr üzrə hesablaşmalar ölkənin maliyyə sistemi üzərindən həyata keçirilmir. Narkotik dövriyyəsində PL üzrə vəsait bazası əsas etibarilə daxili bazarda satılan narkotikdən əldə edilən gəlirlər əsasında formalaşır.

Digər xarici risk faktoru kimi müəyyən edilmiş qaçaqmalçılıq cinayəti üzrə risk səviyyəsi isə aşağı qiymətləndirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının coğrafi mövqeyi qaçaqmalçılıq cinayətləri üçün əlverişli şərait yaratsa da, qaçaqmalçılıq üzrə əldə edilən qeyri-leqal gəlirin miqyası çox olmadığından bu istiqamət ciddi təhdid doğurmur.

Sahəvi risklərə gəldikdə isə bank sektoru, daşınmaz əmlak və hüquqi şəxslər üzrə əməliyyatlar ən çox risk doğuran sahələr olaraq müəyyən edilmişdir.

Son dövrlər birbaşa əlaqə yaratmadan istifadə imkanı yaradan bank məhsullarının bazara təqdim edilməsi bank əməliyyatlarından cinayətkar məqsədlər üçün istifadə risklərini artırmışdır. Mövcud bankların təmassız əməliyyatlara xidmət edən sistemləri və bu sistemlərə xidmət edən terminallar anonim qaydada köçürmə əməliyyatlarının və hesaba mədaxil əməliyyatlarının aparılmasına imkan verir. Banklarda tətbiq olunan eyniləşdirmə və verifikasiya tədbirləri isə müasir texnologiyaların tətbiqini tam əhatə etmir. Yuxarıda qeyd olunan məqamlar sahəvi risk (təhdid) kimi çıxış edir.

Daşınmaz əmlakın PL sxemlərində əsas konversiya vasitəsi olması, ölkədə rəsmi qeydiyyat prosedurlarından kənar qalan külli miqdarda daşınmaz əmlakın mövcudluğu və belə əmlakla bağlı alqı-satqı əməliyyatları üzrə hər hansı hesabatlılığın mövcud olmaması PL/TM baxımından digər əhəmiyyətli yüksək risk faktoru kimi müəyyən edilmişdir.

MRQ çərçivəsində həmçinin sahəvi və milli mübarizə potensialındakı zəifliklərin aşkar edilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsi aparılmışdır. Milli mübarizə potensialı üzrə zəifliklərin aşkar edilməsi üçün çoxsaylı göstəricilər təhlil edilmişdir. Sahəvi risklər baxımından isə bank, digər maliyyə institutları və qeyri-maliyyə institutları və peşəkarları üzrə zəifliklər qiymətləndirilmişdir.

Aparılmış təhlillər Azərbaycana yönəlmiş başlıca terror risklərinin radikal-dini və etnik zəmində olduğunu göstərir. 2015-2021-ci illəri əhatə edən dövr ərzində Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən və ya xarici ölkələrdəki terror təşkilatları ilə əlaqəli olan qruplar aşkar edilməmişdir. Etnik zəminli terror riskləri ianələr, vəsaitlərin toplanması və pul köçürmə mexanizmləri vasitəsilə müxtəlif növ qeyri-kommersiya və ictimai təşkilatların imkanlarından, habelə bəzi region və Qərbi dövlətlərində yerləşən maliyyə institutlarından aktiv istifadə edilməklə maliyyələşdirilir ki, xarici ölkələrdə yaşayan imkanlı ermənilər, həmçinin erməni diaspor təşkilatları bu prosesdə aktiv iştirak edirlər. Dini zəmində terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi fəaliyyətləri isə əsasən ianələr vasitəsilə, nağd şəkildə və müxtəlif maliyyə kanallarından istifadə edilməklə həyata keçirilir.

Bundan başqa son illərdə global kontekstdə kütləvi qırğın silahlarının yayılması və bu fəaliyyətlərin maliyyələşdirilməsi risklərinin artması müvafiq sahədə hüquqi və institusional mexanizmlərin təkmilləşdirilməsini zərurətə çevirir. MRQ çərçivəsində bu istiqamətdə mövcud tənzimləmə rejimi, regional risklər və maliyyə sisteminin sui-istifadə potensialı qiymətləndirilmişdir.

İxtisarlər:

FATF	Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupu
MRQ	Milli risk qiymətləndirilməsi
PL/TM	Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi
PL/TMM	Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə
UNODC	BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıq üzrə İdarəsi